

DR HADNAGY JÓZSEF

Közösségi kapcsolatok szerveződési sajátosságai a digitális térben, és ami mögötte van

**(Elméleti alapok a közösségi munka,
közösségi kapcsolatok modelljéhez)**

Bevezetés

Az egyén sokféle közösség tagja élete során. A család, a baráti közösségek, a munkahely, a lakóközösség, a település mind sajátos funkciókat töltenek be az egyén életében, s mindegyik működéséhez más-más módon járul hozzá. Ezekben a társas szerveződésekben eltérő kapcsolatok jelennek meg, hiszen van, ahol nagyon szoros kötődés jellemzi a közösséget alkotókat, s van, ahol nagyon laza kapcsolat tartja össze a közösség tagjait.

Az infokommunikációs eszközök megjelenésével és térhódításával az offline közösségek mellett egyre nagyobb szerep jut az online közösségeknek. A múlt századig jellemző közösségi fogalom tartalma jelentősen változott az információs és kommunikációs technológiai (továbbiakban: IKT) eszközök által felgyorsult közösségek alakulását, szerveződését segítő lehetőségeknek köszönhetően. Már nem egyértelmű sajátossága a közösségeknek a lokalitás fogalma, hiszen bárhol él az ember, virtuálisan sokféle közösséghez kapcsolódhat, s így vallhatja magát a közösség tagjának. Az internetnek köszönhetően akarva-akaratlanul is több online közösségnek a tagjává válik az egyén.

Az IKT eszközök térhódítása mára már egyértelművé tette, hogy az ezzel kapcsolatos jelenségeket vizsgálni kell, hiszen létrejött egy másik tér az offline világon kívül, mely jelentős erővel és sajátos működéssel rendelkezik.

Az „intelligens kütyük” azonnali elérhetőséget biztosítanak információk tekintetében és társas kapcsolatok tekintetében is, anélkül, hogy használatuk közben személyes jelenlétre lenne szükség. Használatukkal a közösséghez tartozás élménye is, és a közösség felfogásával kapcsolatos nézetek is átalakulóban vannak. Új közösségek jelennek meg, melyek szerveződése más, mint a hagyományos közösségek személyes kapcsolatokon alapuló szerveződése. Eltűnik a lokalitás fogalmának fontossága mint a közösségek létrejöttének egyik tényezője (HENDERSON–THOMAS, 2002), ugyan akkor a globalizációval együtt járó kettős hatás is érvényesül (GIDDENS, 2000), azaz megváltoznak a hagyományos emberi kapcsolatok, s felértékelődnek a közösségi kapcsolatok. Az IKT eszközök azonban egy más módot biztosítanak a közösségi kapcsolatok kialakítására, és az így létrejött közösségek is sajátos funkciókat töltenek be az egyének életébe. A közösségek tagjai a közöttük lévő kapcsolatok révén hálózatokat hoznak létre, melyek át- meg átszövik mindennapi életüket. Az online hálózatok törvényszerűségeinek ismerete hozzásegít bennünket, hogy megérthessük az így létrejött szerveződések működését. Milyen célt szolgálnak ezek a hálózatok? Mi befolyásolja ezen hálózatok alakulását? Miért vagyunk tagjai különböző hálózatoknak? Hogyan működnek ezek a hálózatok, azaz a közösségi kapcsolatok?

Sok kérdés merül fel ezen új közösségi szerveződések működésével kapcsolatban, s mivel lassan szinte minden ember tagja valamely virtuális online közösségnek, így a fenti kérdésekre adott válaszok nagyon fontosak, s ezek a válaszok hozzájárulhatnak a közösségi munka, közösségi kapcsolatok modelljének tisztázásához is.

A tanulmányban bemutatjuk a közösség leírására használt fogalmakat, s azt is, hogy a közösség fogalma milyen változásokon ment keresztül. Mivel az IKT eszközöknek köszönhetően új közösségek jönnek létre, illetve az újonnan alakult közösségek más sajátosságokkal rendelkeznek, mint a hagyományos offline közösségek, így a hálózatok törvényszerűségeit összefüggésbe hozzuk a közösségek leírására alkalmas sajátosságokkal, hogy megérthessük az online közösségekben megjelenő hálózatok működését, így az újonnan szerveződött közösségi kapcsolatokat. A közösségekről és a hálózatokról alkotott elméleti keretet arra használjuk, hogy a később bemutatott kutatási eredményeinket értelmezni és magyarázni tudjunk, hiszen 500 fős mintán vizsgáltuk a különböző társadalmi csoportok IKT eszközökön keresztül létrejövő közösségeinek sajátosságait azért, hogy összefüggéseket keressünk az eltérő szocioökonómiai státuszú egyének közösségeinek tőkekonverziós hatásai, sajátosságai között.

A közösség fogalma és annak változásai

Közösség fogalmának felfogásai, változásai

A „közösség” szó többféle tartalmat és minőséget is jelenthet számunkra. Kifejezhet emberek együtteséből álló szerveződést (labdarúgók közössége, faluközösség), ugyanakkor értéktartalmából adódóan használjuk minőséget kifejező fogalomként is, amikor azt mondjuk: ez nem közösség, hiszen hiányzik belőle valami.

Kifejezhet *lokalitást*, mely a földrajzi elhelyezkedésre, szomszédsági kapcsolatokra vonatkozik (egy lakónegyed közössége, egy település közössége), ugyanakkor az egy közösséghez tartozás élményéből adódó *érzést, szándékot* is. („Mi egy közösséghez tartozunk.”) Tehát az együtt élő, egymáshoz kapcsolódó emberek közösségét a céljaik és eszméik mellett az a hely is befolyásolja, ahol az együttélés történik.

Ez már önmagában hordozza az életmódra, a célokra, az értékrendre, az eszmékre, az etnikai és kulturális hovatartozásra vonatkozó jelentéseket is. Tehát valóban egy több jelentéssel rendelkező fogalomról van szó.

Nem csoda, hogy a társadalomtudományok mindegyike foglalkozik a fogalom meghatározásával.

Talcott Parsons (1960) közösségi definíciója: (a közösség) *„a társadalmi rendszer szerkezetének egyfajta megjelenése, amelyik vonatkozhat személyek területi elhelyezkedésére és cselekvéseikre is”* (idézi SZELÉNYI 1973, 15). Parsons és követői *„a társadalmi rendszert rendkívül általánosan határozták meg, társadalmi rendszernek nevezve minden olyan társadalmi alakulatot, interakció rendszert, ahol a cselekvők meghatározott szituációban közös magatartákszabályok, normák, értékek által szabályozva lépnek egymással kapcsolatba.”* (SZELÉNYI 1974)

A fenti meghatározásokból látszik a fogalom kettőssége, hiszen az egy területen való elhelyezkedés mellett fontos lesz a közösséget összekötő erők közül az érték, a norma és a cselekvéseket meghatározó különböző szabályok. Ezt a kettősséget fedezhetjük fel Minar és Geer (1969) meghatározásában is: *„A közösség egy társadalmi struktúra leírása empirikus és normatív színezettel. Vonatkozik egy társadalmi egységre, mint olyanra és vonatkozik ezen egység értékes voltára, amennyiben létezik vagy pedig kívánatos voltára, amennyiben nem”* (MINAR és GREER 1969, idézi VERCSEG 1993, 15).

A közösség fogalmának meghatározása során a társadalomtudósoknál felfedezhető lesz a csoport fogalmának használata, illetve azzal való összevetése.

Heller Ágnes (1970) az alábbiakat mondja a közösség meghatározása során: „A csoport a társadalmi integrációk legalacsonyabb, legkezdetlegesebb, legprimitívebb foka”. „...egy [...] magasabb rendű integráció, a közösség” (HELLER 1970, 59).

„A csoport lehet közösség, de lehet közösség több csoport egysége, lehet réteg is”. (HELLER 1970, 62)

„A tradicionális társadalmak hanyatlási periódusában jelent meg a választási lehetőség, mely szerint az ember – anélkül, hogy elbukna – otthaghatja tradicionális közösségét és újat választhat. De innen származik az is, hogy az ember megszűnik születésétől fogva közösségi lény lenni – végigélhetik életüket anélkül, hogy bárminemű közösség tagjaivá válnának”. (HELLER 1970, 65)

„A csoportba véletlenszerűen kerülünk, a közösséget tudatosan választjuk... Amennyiben individualitásom és az adott csoport szerves, lényegi és állandó korrelációba kerülnek egymással [...] akkor már nem egyszerűen csoportról, hanem közösségről kell beszélni.” (HELLER 1970, 56)

A tudatos választás alapja a „viszonylag homogén értékrendszer, melyet az egyén nem sérthet meg”. (HELLER 1970, 63)

A fenti meghatározásokból jó néhány fogalmat ki lehet emelni, mint például: tudatos választás, lényegi, szerves része. Ezek is definiálandó szavak lennének ahhoz, hogy megértsük a közösség, közösségiség szavak jelentését. Az viszont látszik az idézetekből, hogy akkor, amikor közösségről beszélünk, valamihez képest, valamihez viszonyítva gondolkodunk erről a fogalomról, s előkerülnek mélyről olyan ellentétpárok, mint közösség–individuum, kollektivitás–individualitás, egyéni szabadság–kollektívizmus.

Ahhoz, hogy megértsük, hogyan kerülnek elő ezek a fogalmak a közösség kapcsán, vissza kell nyúlnunk a közösségekről alkotott elképzelések történetéhez.

1.2 A közösség fogalma a társadalomtörténeti korokban

A közösségről alkotott felfogások, a közösségek társadalmi funkcióinak megítélése a történelmi korok során változásokon ment keresztül.

A **reneszánsz** embere a hagyományos közösségi keretektől való felszabadulást ünnepelte. Amennyiben az egyént nem korlátozza a közösség a személyes törekvéseiben, úgy visszanyerheti szabadságát.

A **polgárosodási** folyamat során az ember függetlensége nőtt. Többé már nem passzív befogadó volt, hanem sorsának tevékeny alakítója. A reformáció nagy változást hozott az egyén – közösség – társadalom viszonyában. Az egyén közösségi kötelekektől független önálló lény, aki építőeleme az erkölcsös rendnek.

A **XVII. századi** filozófusok az autonóm egyének és a közösség kapcsolatát már a transzcendens szférán kívül, a társadalmon belül próbálták megtalálni. A társadalmi változások, a földrajzi felfedezések, a piacgazdaság kialakulása, a polgári forradalmak szintén hozzájárultak az alá- és fölrendeltségen alapuló társadalmi rend megkérdőjeleződéséhez.

Az európai **felvilágosodás** idején a feltörekvő polgárság meg akart szabadulni a rendi kötelekektől, szembefordult az elnyomó állammal, és hevesen bírálta az egyház hatalmát. Jelszavuk: egyenlőség, szabadság, testvériség (szolidaritás), egy újfajta közösség elérését célozta meg. Ezt a közösséget az egyenjogú emberek szabad társulása hozta létre, nem pedig a hagyományok által szőtt kötelekek képezték az alapját. Ez lényeges változást jelent: míg a rendi szerkezetben a közösség világa az öröklött „természetes” kiváltságokon alapult (azáltal, hogy beleszülettek a közösségekbe), addig a polgári közösség a „társulás” – választott tagság – természeti eredetét hangsúlyozta. Ez utóbbi viszonyrendszer nem a sorsszerűen felfogott és számon kért státusz-presztízs elvén működő viszonyrendszer, hanem az egyének magánteljesítményén, és az ehhez kapcsolódó autonómián alapuló viszonyrendszer, mely az egyének szabadságát, törvény előtti egyenlőségét és a társadalmi szerződésből fakadó jogokat érvényesíti. (SOMLAI, 1983)

A **XVIII. században** kibontakozó új piaci viszonyok, a munka és a tőke felszabadulása tudatosabbá tette az egyént, s képessé vált a racionális önérdék érvényesítésére. Az autonóm egyén levált a közösségről, kilépett a „természeti állapotából”, és az egyenlő emberek között létrejövő szerződéses viszony lett a meghatározó, felmerült az egyéni és közösségi érdek, önzés és önzetlenség, szabadság és szolidaritás ellentmondásokkal terhes ellentétpárok problematikája. Adódik a kérdés, hogyan lehet egységet teremteni a köz- és a magánérdek között, mi készíteti az egyént az önös érdekein túlmutató együttes cselekvésre? Milyen kötelekek kötik össze az elkülönült egyéneket?

Az angol gondolkodók szerint a közösségi szféra erkölcsi alapja az a racionális felismerés, hogy szükségünk van egymásra, egymás tiszteletére, megbecsülésére. Az elkülönült „Én” nem tudja magát teljesen függetleníteni, így a kölcsönös függőség révén egy etikai térben formálódik ki a köz java.

Mások úgy vélik, hogy a hiúság kapcsolja az embert a társadalom egészéhez, a másokkal való érintkezés teremti meg azt az etikai szférát, melyben az egyén alakítja önmagát. A skót felvilágosodás bölcselei azt képviselték, hogy az erkölcsi érzék az ember világában található, nem pedig az isteni szférában. Ezért az egyetemes jó – közjó – is a társadalomban keresendő, melynek megvalósulása a magán révén – mint „általános” a „különösben” – képzelhető el. A morálfilozófusok tehát az erkölcsi érzületekre, az együttérzés eszméjére építettek, mely a társadalmat összetartó erőként – szolidaritásként – nyilvánul meg.

Hume kritikája arra vonatkozik, hogy a társadalmi rend alapjait sem lehet az erkölcsi érzületre alapozni, hanem sokkal inkább az emberek között létrejövő megállapodásokra. Az együttes cselekvés tehát abból fakad, hogy belátjuk, hogy saját érdekünk segíteni egymásnak, mert bízhatunk benne, hogy viszonzni fogják. Adódik a kérdés, mely a jelenkor különböző közösségi szerveződésénél is felmerül, miszerint hogyan építhető fel a társadalmi rend úgy, hogy egyaránt megfeleljen az igazságosság általános szabályainak, és a racionális önérdek kívánalmait is teljesíteni tudja.

Kant úgy próbálta meg feloldani ezt az ellentétet, hogy elkülönítette az államot (melyet a politikai társadalom megtestesítőjeként tételezett fel) és a polgári társadalmat, melyben a kritikus polgárság a nyilvánosság szférájában fejt ki véleményét. Ezzel a szétválasztással viszont a jog és erkölcs egysége megszűnik.

Hegel bírálja Kantot ezért a megkülönböztetésért, mert úgy véli, hogy az államban teremődik meg a köz és a magán egysége. Filozófiájában a skót felvilágosodás eszméihez fordul, ahol a „természetes együttérzés” a nyilvánosság szférájában valósul meg. Elismeri az egyéneknek az elismertségre irányuló igényeit (pl.: a tulajdon elismerése), melyet a kölcsönös elismertség, viszonzás etikai terében érvényesít, de nem választja el a közjogot a magánerkölcstől, hanem a „megvalósult szabadság birodalmában”, a jogban oldja fel a különös és az általános érdek különbségeit.

„Az egyén a testületen keresztül kapcsolódik be a közösségi életbe, hogy aztán ez a közösségi (és csírájában már általános) szervezet az elismerés révén közvetítse az ő egyéni, különös érdekeit.” (SELIGMAN 1997, 62) Hegel tehát az államban látja megvalósulni az egyéni – közösségi – társadalmi érdekek szintézisét, a törvényesség és az erkölcsiség össze-kapcsolásával. Így próbálja helyreállítani az általános erény – közerkölcs – Hume, Smith, Kant által megbombázott bástyáját és hadat üzeni a lelkiismereti üggyé tett, magánszférába utalt „érték” ellen.

A fentiekből kitűnik, hogy a feudális rend által kínált kötöttségből kiszabadult ember szabadsága, autonómiája (a közösség elméleti alapjait tekintve) magával hozta a közösségi és egyéni érdekek szétválását, s ezen ellentmondás feloldására tett gondolat kísérletek nem feltétlenül jártak sikerrel.

A **kapitalizmus** térhódításával egyre világosabbá vált, hogy a polgári társadalom tényleges viszonyai eltértek a felvilágosodás idején megfogalmazott értékektől (a rendi kiváltságok részben fennmaradtak, kirívó egyenlőtlenségek, munkanélküliség, nyomor volt tapasztalható).

A **XIX. században** egyre több kritika fogalmazódott meg a Nyugat-Európában végbement tőkés fejlődésre vonatkozóan. Kérdések, dilemmák merültek fel a szabadságot, egyenlőséget stb. garantáló pozitív jogok érvényesülésével kapcsolatban az új gazdasági, politikai, erkölcsi viszonyok valóságában. A társadalomtudósok feltárták (így Tönnies és Durkheim is), hogy a kapitalizmus térhódítása nem csupán a társadalom gazdasági szférájában hozott változást, hanem hatással volt az emberi viszonyokra, szerveződésekre, a közvéleményre és az erkölcsre; vagyis a „szociális szféra” teljes átalakulását eredményezte. Áthelyeződtek az egyén – közösség – társadalom problémakörön belüli hangsúlyok, és a közösségi összetartozás, a közösségi életben való részvétel lehetősége került a fókuszba. Mivel a XIX. századi gondolkodásban az egyén – mint autonóm polgár – hangsúlyosabbá válik, mint a polgárok közötti szolidaritás eszméje, érthető, hogy felmerült a kérdés: mi köti össze a társadalmat, hogyan lehetne lefektetni a kölcsönös együttműködés elméleti alapjait? Hogyan oldható fel a szabadság–egyenlőség, autonómia–együttműködés között feszülő ellentét? A kapitalizmus kibontakozásának, az antifeudális polgárosodásnak, a szabadságjogok elterjedésének döntő történelmi jelentősége volt a modern kori individualizáció elterjedésében.

A **modernizációs elméletek** sokáig összekapcsolták a haladás-, ill. fejlődéselméletet az iparosítás, tudomány, urbanizáció fejlődésével.

Tönnies – *Közösség és társadalom* című művében – a modernizáció irányát és ellentmondásait tárta fel. A közösség elvesztése – Tönnies (1983) elméletének megjelenésével – vált a társadalomtudomány egyik meghatározó témájává. A görög városállami modellt idealizálták, mely a teljes embert bevonta a társadalmi érintkezésbe. Ezzel szemben a modern ember különböző szerepeiben más és más csoporttal, közösséggel érintkezik, ezáltal a társadalmi kapcsolatok részekre estek (SCHERER 1982). Hegel az ember és a modern ál-

lam kapcsolatáról ezt írja: „Az egyes ember része az »egészen« olyan jelentéktelen, hogy az ember nem ismeri fel. Az »egész, mint olyan« (a társadalom) néhány ember irányítása alatt áll. Az egyének cselekedeteit személyes érdekük irányítja és nincs rálátásuk az egészre.” (PLANT 1974, 17)

Más gondolkodók az **ipari forradalom** közösségekre gyakorolt hatását elemezték. Rávilágítottak azokra az ellentmondásokra, melyekkel a XIX. század szembesülni kényszerült az iparosítás, bürokratizálódás, technológiai fejlődés következményeként, s hogy ez milyen hatást gyakorolt az interperszonális kapcsolatokra. Az érem egyik oldala, hogy az egyén a társadalmi funkciók fokozatos differenciálódása következtében elidegenült a társadalomtól.

Egyik oldalon a hagyományos kötelekektől való szabadulás pozitívuma, a másik oldalon pedig a szolidaritás gyengülése, az individualizáció erősödése állt.

A másik oldalon az iparosításnak voltak pozitív következményei is. Ahogy pl. Marx és Engels rámutatott: csökkentette a szegénységet; a munkásosztály otthonhoz jutása pedig erősítette a szomszédsági kötelekeket. Max Weber az urbanizációban a hagyományos közösségi alapoktól való felszabadulás lehetőségét, Durkheim pedig a (városi) munkamegosztásból fakadó egymásrautaltság kapcsolatteremtő (hálózatteremtő) erejét emelte ki. (Ugyanakkor Weber a közösségi kötelekektől megszabadult polgári lét negatív oldalára is felhívta a figyelmet, tudniillik a közösségi kötelekek gyengülésére.) (WELLMAN 1988)

Az a társadalomtudósok által megfogalmazott kettősség, melyet a társadalmi változások hatására meggyengült hagyományos közösségek jelentettek, a XX. századba is áthúzódó jelenség.

A szabadság és egyenlőség, közérdek és magánérdek, individualizáció és szolidaritás dilemmáit, feszültségeit nem lehetett feloldani a modernizáció egyik változatában sem.

A **II. világháború után** új közösségi megközelítés bontakozott ki. A szisztematikus adat-gyűjtés kiszorította a „karosszék teóriákat”, a helyi társadalomtörténetet pedig megfosztotta mítoszától (a stabil helyi közösségek mítoszától). A hálózatelemzés felszabadította a közösségkérdést a hagyományos értelemben vett közösség és szomszédság megközelítésétől, és újfajta dimenzióját nyitotta meg az emberi kapcsolatok elemzésének. A társadalomtudományban elterjedt széleskörű strukturális analízisek lehetőséget teremtettek a közösségkérdés integrált megközelítésére: a mikro- és makroszint együttes értelmezésére (WELLMAN 1988).

A közösségek túlélték a történelem nagy változásait, a szomszédsági kapcsolatok tovább élnek. A nagy szervezetek, a bürokrácia megjelenése nem szüntette meg a közösségi kapcsolatokat, hanem inkább felébresztette az emberekben az informális kapcsolatok iránti igényt. A közösségek formái, funkciói, társadalmi megítélése az idők során változtak, de a közösségek nem haltak el. Újrafelfedezésük is bizonyítja, hogy a közösség kérdése valamilyen formában az idők végéig nyitva marad. Ma a kérdés már nem úgy merül fel, hogy léteznek-e közösségek vagy sem, inkább úgy, hogy **milyen típusú közösségeket hoz létre a ma embere, hogyan értelmezhetjük a közösség leírására használt fogalmat, a lokalitást, s melyek a közösség funkciói.**

1.3 Lokalitás fogalmának változása

Fentebb már szó esett arról, hogy a „közösség” szó nagyon gyakran a „lokalitás” szinonimája: közösségi szolgálat, közösségi gondoskodás, közösségi központ stb. Ám *„a közösség, vagy a szomszédság meghatározása olyan mértékben nehezedő feladat, amilyen mértékben egyre mobilabbá válik a társadalom, és az emberek közös érdekeik alapján tartoznak közösségekhez, mely érdekekre saját munkájuk, neveletésük vagy társadalmi gyakorlatuk és a hely, ahol élnek, egyaránt hatással van.”* (Seebohmot idézi PLANT 1974, 40)

A lokalitás, az elhelyezkedés, a földrajzi hely fontos komponense a közösségeszmének. A német közösségelméletnek két szava volt a közösségre: a „Gemeinde” és a „Gemeinschaft”. Az első egyértelműen a helyi közösségre vonatkozik, a másodiknak ezen kívüli értelme van. Ahogyan König 1968-ban *A közösség* című munkájában megállapítja (idézi Plant 1974, 38), a fogalom két használata nagyon közeli kapcsolatban volt egymással. A „Gemeinde”-ben a lokalitás vagy a hely határozza meg a közösséget, mert az a középkorban a földhöz egyenlő jogokat élvező állampolgárok teljességére vonatkozott; s a „Gemeinschaft” szó, mely szintén használatos volt ebben az időben, egy olyan földdarabra vonatkozott, amelyet szabad emberek közösen birtokoltak.

Ez az állapot, azóta megváltozott. A „Gemeinde” megőrizte eredeti értelmét, és idiomatikusan úgy fordíthatjuk: „neighbourhood” = szomszédság; a „Gemeinschaft”-nak ma szélesebb értelmű vonatkozása van, mint volt: az emberek közötti kapcsolat minőségét jelenti egy adott helyen vagy lokalitásban, vagy egy bizonyos csoporthoz tartozva.

Angolul szintén két értelemben használjuk a közösség szót: lakóhelyi közösség (residence community; Gemeinde) és erkölcsi közösség (moral community; Gemeinschaft).

A társadalmi alakzatok kialakulásának korai fázisában, a görög poliszban a közösség fogalma egyaránt jelentette az emberek csoportját, összetartozását és azonos helyhez kötöttségét, lokalitását is. Míg az athéni településközösség szervező ereje a közös ellenség és az ellene összefogott *polisz*; a feudalizmus emberéé – mint már láttuk – a *föld*. A munkamegosztás emberéé a megnövekedett *város*, mely a térség nagysága és a személyek száma miatt a szabadság egyfajta szimbólumává is vált, e szabadságnak azonban igen nagy ára van. Állandó idegi megterhelés; a tudatosság fokozódása az érzelmek rovására; a bizalom elvesztése, számítóvá válás; az objektíve mérhető teljesítmény és a pénz mint az „értékek közös nevezője” fásult, kiábrándult magatartáshoz vezet; befoghatatlan mennyiségű kapcsolat, elkülönültség; a legmagasabbban szervezett munkamegosztás – kultúratermelés – az individuum fejlődésének elmaradása. (SIMMEL, 1973)

Roland L. Warren (1957) funkcionista felfogásban közelít a közösség felé. Szerinte ha a közösség valóban létezik, akkor annak az azonos földrajzi elhelyezkedésben, amely a fizikai és lelki biztonságot otthonként nyújtja, az alábbi öt *funkciónak* kell megfelelnie:

- A szocializáció, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba;
- A gazdasági boldogulás funkciója – a közösség megélhetési lehetőséget biztosít tagjainak;
- Társadalmi részvétel, teljesítve a társaság iránti általános igényt;
- Társadalmi kontroll, megkövetelve a közösség értékeinek betartását;
- Kölcsönös támogatás, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok vagy túl sürgősek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja.

Warren szerint egy tanyabokortól a nagyvárosokig ez az öt funkció fordul elő számtalan formában, hol formálisan, hol informálisan. De bármilyenek legyenek is a helyi sajátosságok, ezek a funkciók jelen vannak minden emberi csoportban, melyet a szociológusok közösségnek hívnak. (BEHAVIOR 1976)

„A legfőbb problémát az okozza, hogy a települések az iparosodás, a bürokratizálódás és az urbanizáció előre haladtával egyre inkább veszítenek integráltságuk fokából, vagy legalábbis integráltságuk jellege alapvetően megváltozik. A település egyre kevésbé nevezhető a klasszikus értelemben „közösségnek”, és a térbeli kötöttségek szerepe egyre csökken a társadalom életében.” (SZELÉNYI 1973, 16)

Tehát a modern társadalmakban a lokalitás szerepe erősen csökken, mert az idő- és térbeli távolságok ma már könnyen leküzdhetőek a modern kommunikációs és közlekedési eszközöknek köszönhetően. Eszerint a helybeliségnek a globalizáció korában már nincs olyan nagy szerepe, mint korábban, a zárt társadalmak idején volt. Ezzel szemben komoly elméletek igazolják azt, hogy a lokalitás szerepe nő, egyrészt pontosan a modern kommunikációs eszközök révén, hiszen ma már nem feltétlenül szükséges bejárni a munkahelyre azért, hogy faxolni, telefonálni tudjunk, vagy számítógépes kapcsolatban legyünk másokkal. Ahhoz sem kell egy térben és egy lakóhelyen lennünk, hogy egy azon közösséghez tartozónak mondhassuk magunkat, sőt. Az IKT eszközök által szerveződött közösségek tagjai térben igen messze vannak egymástól, mégis egy időben összekapcsolva képesek kommunikálni s akciókat szervezni. A munkanélküliséggel, a részmunkaidő növekedésével, az állandóan dráguló utazási költségek miatt egyre több ember él otthon. Ezek alapján mondhatjuk azt, hogy kialakult egy újkori röghöz kötöttség is, s ez arra figyelmeztet bennünket, hogy figyeljünk oda a lokalitás szerepére, ugyanakkor tárjuk fel azokat a sajátosságokat is, melyek ezen új lokalitásfelfogás, szerveződés mögött jelenlégeként ott vannak. (HENDERSON-THOMAS 1987)

Az individualizálódott, elidegenedéssel is jellemezhető jelenkorban új típusú szomszédságnak, új típusú lokalitásnak lehetünk a részesei, s ha végiggondoljuk, hogy milyen szerepet töltött be a szomszédság, a lokalitás az egyén életében, akkor még fontosabb, hogy megértsük az új szerveződések mögött rejlő jelenségeket.

Hogy ezeket a jelenségeket megértsük, a fent bemutatott s a közösségeket szociológiai aspektusból bemutató elméleti keretet ki kell egészítenünk a közösségek alakulását meghatározó biológiai, viselkedéstudományi ismeretekkel, valamint a közösségi hálózatokra jellemző sajátosságok megismerésével.

Az egyén és a közösség

Az ember beleszületik egy társadalomba, családba, társadalmi rétegbe, amely befolyásolja induló státusát. Az egyén és a közösség szükségszerűen valamilyen kapcsolatban állnak egymással, függetlenül attól, hogy kisebb (pl. családi) vagy nagyobb (pl. lakóhelyi) közösségről beszélünk. A közösség nem csak egyszerűen tagjainak és azok tulajdonságainak összessége, ugyanis az együttesben természetes többlet rejlik az egyedülállóhoz képest.

A közösség meghatározására az évek során számtalan definíció született. Az egyik megközelítés szerint, a közösség az emberi együttélés és együttműködés ősi formája. Ebben az esetben a közösséghez való tartozás alapja a beleszületés és ritkán a szabad választás. Értékszempontú gondolkodás mentén viszont a közösség az emberi együttműködés legmagasabb rendű formája, és olyan társulás, melyet autonóm személyiségek szabadon hoznak létre. Az egyén ilyen társuláshoz nem beleszületés vagy véletlen, hanem önálló döntés során csatlakozik. (BÁTHORY–FALUS, 1997)

Mérei alakzatokról beszél, és azt mondja, hogy életünk közösségi élet, ami azt jelenti, hogy különböző társas alakzatokhoz tartozunk, és ezáltal áttekinthetetlen kapcsolatrendszerben mozgunk. Kötődéseink több egymással érintkező, társas mezőhöz tartoznak, amelyek esetenként csak rajtunk keresztül érintkeznek. Társas alakzatokba lépünk születésünkkel és az iskola, a különböző termelési egységek, egyesületek, szervezetek tagjaként is. Ezen alakzatok rögzített szabályrendszere és szokásai már a belépés előtt kialakultak. Az ember nemcsak passzív részese, hanem alakítója is az őt körülvevő társadalmi alakzatoknak állampolgári jogainak gyakorlása, civil szerepvállása és társadalmi szervezetekben való működése révén. A közvetlen alakító tényezőkön kívül a társas visszahatás rejtettebb módon is megjelenhet, ugyanis a kész szabályrendszeren belül is van lehetőség egyéni prioritások érvényesítésére. (MÉREI 2006)

Intézményes keretnek vagy formális alakzatnak a szokásaikkal, szabályaikkal, rítusaikkal azokat a viszonyrendszereket mondjuk, „amelyek szervesen, törvényes jogi implikációval illeszkednek be a termelésen nyugvó társadalmi rendbe” (MÉREI 2006, 34). A különböző intézmények átfedésekkel és bonyolult kereszteződésekkel egységes hálózatot alkotnak. Ez a hálózat átszövi életünket, és alapja a társadalomnak mint az emberi tevékenységek szervezetének. Intézményes alakzat a család, az iskola, a munkaegység,

a sportköri csapat, az iskolai osztály, a tanfolyami csoport, a szakkör stb., mert működésük társadalmilag szabályozott. Ezek az intézményes egységek nem homogének, mivel spontán társulások, klikkek és barátságok alakulnak ki, amelyek egybe is kapcsolódnak így különböző hálózatok jönnek létre.

Az ember természetes igénye a közösségi lét, enélkül élet- és fejlődésképtelen, így minden életszakaszban szükségszerűen kapcsolódunk különböző közösségekhez, alakzatokhoz. A közösség célja egyrészt, hogy kielégítse az egyén közösségszükségletét, másrészt valamilyen a társadalom számára fontos feladat teljesítése (BÁTHORY–FALUS, 1997). A közösség további jellemzője, hogy közös célok vagy feladatok érdekében jönnek létre, melyek eléréséért közös döntéseket hoznak, és közös lépéseket tesznek. Fontos a közösségi (érzés) tudat, mert ez jelzi, hogy a közösség fontos az egyén számára és az egyén is a közösség számára. Ezáltal válik lehetővé a közösség (hatékony) működése.

Az ember egyszerre több közösséghez is tartozik, melyek különböző nagyságúak és minőségűek lehetnek. A kisebb közösségek közül jelentős szerepet játszik az egyén szocializációjában a család, valamint más közösségek, mint az iskola, munkahely, lakóhely vagy művészeti, gazdasági, politikai stb. közösségek. Ezek a társas hatásokon keresztül befolyásolják az egyén viselkedését, választásait, kapcsolati módjait (SALLAI 1996).

A jól működő közösség ismérvei

A különböző közösségek sok egyedi gyakorlati jellemzővel rendelkeznek. Ezek közül több nemcsak egy adott közösségben jelenik meg, hanem általánosságban jellemzi a sikeres közösségi létet. Nézzük meg a teljesség igénye nélkül, mik a jól működő közösség jellemzői, illetve azokat a készségeket, melyeket a közösségi lét fejleszt, vagy közösségben használhatók. A közösség jellemzői a közösségben végzett tevékenységek során mutatkoznak meg, miközben fontos emberi értékeket és készségeket sajátítunk el. A jó közösség fennmaradása szempontjából alapvető:

- tagjai együtt tudjanak működni és dolgozni (*együttműködési készség*).
- *a tiszta kommunikáció* – a feladatokat és problémákat világosan látják és megbeszélik.
- a közösség tagjai közös ügyek (célok) érdekében össze tudnak fogni (*összefogás készsége*).
- mi-tudat, a *közösségi érzés* tudatának kialakulása.
- *együttes élmények*, melyeket társas tevékenységek során jönnek létre.
- a tagok elfogadják egymást, és kölcsönös bizalommal vannak egymás iránt.
- tudnak örülni egymás sikerének, illetve át tudják érezni egymás problémáit, kudarcait.
- az egyének *nyitottak* egymás felé.
- a kialakult szokásokat, *szabályokat* az egyének ismerik és *be is tartják*.
- a közösség biztosítja tagjai számára az egészséges versengés lehetőségét mások érdekeinek tiszteletben tartásával.
- kialakul egyfajta hierarchia a közösségben betöltött szerep, a szociometriai pozíció szerint.
- lesznek *vezető egyének*, akikre hallgatnak, akiket követnek a tagok, akik össze tudják fogni a csoportot.

- a tagok felelősséget vállalnak egymásért, együtt éreznek egymással, és segítik egymást (szolidaritás és segítségnyújtás készsége).
- a kialakult *konfliktusok megszüntetésén* közösen dolgoznak.
- a közösségek *dinamikus társas egységek*, a változások többnyire egy vagy néhány egyéntől indulnak ki és jutnak el a többiekhez.
- a közösség fogadja és megvitatja az *egyéni ötleteket*, újításokat, majd tagjai *együtt döntenek* a kezdeményezésekről. (VARGA–VERCSEG 2001)

Közösségek alakulásának biológiai meghatározottsága

Közösségiség és humán szocialitás

Miért jönnek létre a közösségek? Milyen funkciót töltenek be a közösségek az egyes emberek életében? Ahhoz, hogy megértsük a XXI. század új közösségeit és azok funkcióit, vissza kell nyúlnunk az ember kialakulásának történetéhez és a viselkedéséhez.

A társadalmiasult ember előtt a természeti emberről beszélhettünk. Már a természeti ember sajátosságainak megítélését tekintve is két megközelítés jellemezte a gondolkodókat. Thomas Hobbes (1651) vadállatként írta le, melyre jellemző volt az egymás elleni folyamatos harc. Ez a megközelítés a későbbi társadalomtudományokban is megjelenik, hiszen olyan társadalomról írnak a gondolkodók, ahol egyéni érdekek által leírható egyedek alkotnak laza szövődést. A másik megközelítés szerint a természeti ember erkölcsös, fajtársa iránt gesztusokat gyakorló egyed volt. A természeti törvények mentén szervezték életüket, ugyanakkor tudták, hogy közösségben élni mindenkinek előnyösebb lesz. Rousseau (1767) szerint a „nemes vadember” a jóra és a kölcsönös segítségre volt alkalmas.

Mi jellemzi a természeti ember által alkotott csoportokat? Csányi azt mondja, hogy az állategyedekből szerveződő csoportok szervezőereje az önérdek, hiszen a csoportba szerveződéssel megnövekszik az egyedek továbbörökítő ké-

pessége, de nem jön létre az emberi csoportok, közösségek azon sajátossága, mely szerint az ember képes feláldozni önmagát fajtársaiért. Az állatvilágban inkább a ráfordítás–költség arányának „felbecsülése” a mozgató rugója a közösségek szerveződésének, s az határozza meg a csoport nagyságát, hogy meddig van értelme növelni az adott közösséget, hogy az az egyedek számára is előnyt jelentsen. Meddig van értelme a védelmezésnek, a csoporthoz tartozó támogatásának, amiből még haszna van más egyednek és a közösségnek is? Az is jellemzi az állatvilágot, hogy a közeli fajtársak felé irányulnak az esetleges kölcsönös segítségnyújtó viselkedések. (CSÁNYI 2003)

Az ember számára nem szükséges, hogy közeli rokonságban legyen azzal a személlyel, aki felé a segítség vagy a gesztus irányul. Az ember által létrehozott közösségekben a közösségi kapcsolatoknak, az erkölcsösségnek, a szolidaritásnak köszönhetően kialakul egy másik entitás, mely felette áll az egyedeknek, s amely olyan cselekedetekre ösztönzi a tagokat, hogy akár az ismeretlen tagok felé is kölcsönös támogató jelleggel közeledjenek. Az egyén saját jólétét nem befolyásolja az, hogy hogyan élnek fajtársai, hogyan éreznek és gondolkodnak. Az ember mégis kíváncsi ezekre a dolgokra, s ezek a sajátosságok, közösségek, csoportok szervezőerejévé válnak.

Természetesen az evolúciót figyelembe véve nem hagyhatjuk ki a gének meghatározó szerepét sem az emberi közösségek, csoportok szerveződése mögött rejlő magyarázatokból. Csányi (2003) alapján most vegyük végig az emberre jellemző csoportélet sajátosságait.

A természeti ember közösségben élt. A gének által diktált program ugyanúgy meghatározta az életét, mint a természeti környezet által biztosított kihívások, változások. Az ember genetikusan magában hordozza az elmúlt hatmillió év változásait, s a kultúra megjelenésével, a társadalmi környezet megjelenésével a gének mellett ezen környezet által támasztott változások, kihívások is fontos alakító tényezői voltak a társadalmiasulásnak, s annak, milyen közösségekhez, csoportokhoz tartozik az egyén.

A szociális vonzódás az emberszabású majmokra és az emberre egyaránt jellemző. (CSÁNYI 2003) Az ide tartozó fajok egyedei szeretik a közelséget, a testi kontaktust, s nehezen viselik el az egyedüllétet. Minél nagyobb a közösség, amelyben élnek, annál inkább vágnak a testi kontaktusra. Megfigyelések szerint a majmok kurkászó tevékenysége is ennek a szociális vonzódásnak a megnyilvánulása, s minél nagyobb csapatban élnek, annál több időt szánnak

egymás tisztogatására, melynek inkább a testi kontaktusban való lét a lényege, s a tisztulás ennek a jótékony következménye, de közben azt is tudjuk, hogy életbe vágóan fontos.

A **szociális vonzódás megvalósulása** az emberi érintkezés három fő területére koncentrálódik.

A **tapintás** az egyik csatorna, hiszen az embernek alapvető igénye a testi kontaktus. A simogatás, az érintés fontos gesztus, melyben a másik személy elismerése is benne van. Az embert jellemző feromonoknak köszönhetően a **szaglás**on keresztül is létrejön a társas térben a kapcsolódás vagy annak köszönhetően a vonzódás. A **vizuális** csatorna kínálja a szociális kapcsolatok kialakulásának harmadik lehetőségét. Ahogyan kinézünk, ahogyan megakad a szemünk egy tetszetősen kinéző egyeden, már létre is jön egy kapcsolat, melynek folytatásához persze több kell pusztán látványnál.

A humánológusok megkülönböztetnek negyedik érintkezési formát és az ahhoz szükséges csatornát is a szociális vonzódás megvalósulása kapcsán. Ez nem más, mint a többé-kevésbé intim beszélgetés. Ez nem információátadás, inkább hasonlít a majmok estében ismert kurkászáshoz, ezért nevezték el „kurkászó beszélgetésnek” (CSÁNYI 2003). Ezeket a beszélgetéseket általában olyan kérdésekkel kezdik az emberek, melyekre nehéz pontosan válaszolni (Hogy vagy? Mi újság?), azonban létrejön egy kapcsolat a két fél között, s utána a kapcsolat érzelmi jellege erősödik a beszélgetés kapcsán. Dunbar azt mondja, hogy az emberi csoportok nagy számából adódóan, ha a szociális kapcsolatokat a régi módon szeretnénk ápolni, akkor az időnk jelentős részét kurkászással kellene töltenünk. Ennyi ideje a modern embernek nincs. Ezért az igazi – időigényes – kurkászás helyett az ember megteremtette a kurkászó beszélgetést, sőt ennél is tovább „fejlődtünk”. (DUNBAR 1996) Már egy térben sem kell lennünk ahhoz, hogy a szociális vonzódásunkat kiéljük, és egyszerre akár több partnerrel is kurkászó beszélgetést folytathatunk. Nem kell más, mint egy jó IKT eszköz, s a neten, a közösségi hálón, a chaten kiélhetjük említett vágyainkat. De van-e valamilyen biológiai meghatározottsága annak, hogy az embernek mekkora a befogadóképessége abban a tekintetben, hogy hány fővel képes egy csoportot, közösséget alkotni?

Dunbar szerint a primáták agykérgének térfogata és a csoportméret szoros korrelációt mutat, és ez az embernél kb. 150 fő csoportlétszámot tesz ki. Caporeale és Brewer (1995) szerint minden kultúrában megjelennek lét-

számfüggő funkcionális organizációk. Ezek a párosok vagy diádok, amelyben két ember kapcsolódik össze valamiért. Ilyen például a szex, az anya-gyermek kapcsolat, az idősebb gyermek-felnőtt kapcsolat, a páros munka és a baráti kapcsolat, amelynek a funkciója egyfajta motoros mikrokoordináció. Ez teszi lehetővé a párok intimitását vagy közös munkavégzését. A következő szint a családi csoport vagy a munkacsoport, amely 5-6 tagból áll, és jellemzője az együtt gondolkodás, régen a gyűjtögetés, vadászat, újabban a közös munka érdekében. A következő a banda a már ismert 30-50 létszámmal és közös szociális identitással (ez felel meg leginkább a csoportorganizmus kritériumainak), amely együtt tartózkodik és alkalmas életének megszervezésére vagy valamilyen nagyobb munka, vállalkozás közös koordinálására. Végül a klán, mintegy 500 fővel, amelynek tagjai csak időnként jönnek össze, de megosztják információikat, esetenként erőforrásaikat egymással, közös nyelvet beszélnek, vagy közös szubkulturát alakítanak ki közös szimbólumokkal és tolvajnyelvvél.

Ezek a létszámok a modern időkben is jól kimutathatóak a katonaságnál, vállalati, politikai, vallási szervezetekben, és ezeknél is a 30-50 az a létszám, amelyet még közvetlenül lehet irányítani, amelynek tagjai tartós személyes kapcsolatokat építhetnek ki egymással. Minden nagyobb létszámú szervezet már a csoportok közötti kapcsolatokra épül. Desmond Morris egyszer azt írta, hogy nagyon egyszerűen meg lehet határozni a modern ember optimális csoportlétszámát, ha megszámloljuk, hogy a telefonnoteszünkben hány nevet találunk. Vizsgálódásai szerint a 30-50 fős szoros bandakapcsolat és a 150-es felső határ itt is kimutatható.

Vajon az így létrejövő csoportok elkülönülnek más hasonlóan szerveződő csoportoktól? Hogyan viselkednek ezek a csoportok egymással? Csányi (2003) alapján az alábbiakat mondhatjuk.

Attitűdök és viselkedésformák a saját csoporttal szemben

Magukat erkölcsösnek és felsőbbrendűnek érzik. A saját csoport értékeit univerzálisnak és belsőleg adottnak tekintik, saját szokásaikat mint eredendően emberit fogják fel. Magukat erősnek tartják. Elfogadják a lopás és a gyilkosság elleni szankciókat. Engedelmeskednek a saját csoport hatásáinak. A csoportjuk tagjaival együttműködnek. Hajlandóak a csoport tagjai maradni. Hajlandóak harcolni és esetleg meghalni a csoportért.

Attitűdök és viselkedésformák az idegen csoporttal szemben

Az idegen csoportot megvetendőnek, erkölcstelennek és alsóbbrendűnek tekintik. Az idegeneket gyengének tartják. Az idegen csoporttól megfelelő szociális távolságot tartanak. Az idegen csoportot gyűlölik. Elfogadják az idegen csoportban elkövetett lopás vagy gyilkosság esetleges büntetlenségét, elfogadnak olyan saját szankciókat, amelyek a lopást és a gyilkosságot elősegítik. Nem működnek együtt az idegen csoport tagjaival. Nem engedelmessé válnak az idegen hatóságoknak. Nem hajlandóak az idegen csoport tagjaivá válni. Nem hajlandóak harcolni és meghalni az idegen csoportért. Háborúban erkölcsös dolognak tartják az idegen csoport tagjait megölni. Az idegen csoport mint rossz példa szolgál a gyermeknevelésben. A különböző problémákért az idegen csoportot vádolják. Félnak és nem bíznak az idegen csoportban.

Bár ezek a sajátosságok nem az IKT eszközökön keresztül létrejövő közösségek, csoportosulások jellemzői, de elgondolkodtató, ha a csoportok kialakulása mögött evolúciós és genetikai okokat találunk. Vajon a 21. században létrejövő új csoportokra nem jellemzőek valahogyan ezek a jelenségek? Különösen fontosnak tartom a fenti szempontok közül az egyiket: amennyiben az idegen csoporttal szemben nagyobb szociális távolságot tartanak szempont igaz, akkor a hasonlóság elvén szerveződő közösségek tagjainak kitörési lehetőségei alacsonyak. A mobilitáshoz szükséges kapcsolati tőke állandó marad, s bezárja a közösség tagjait abba a közösségbe, amelyet ők alakítottak ki, ha nagy szociális távolságot tartanak más csoportokkal szemben. Ez a későbbi kutatás bemutatása során is fókuszpontba kerül. A kutatás kiindulási alapjára is magyarázattal szolgál. Az egyént jellemző különböző tőketípusok konverálása során a kapcsolati tőke a fenti elmélet alapján korlátozottan működtethető. Így vannak csoportok, akik rendelkeznek olyan adottságokkal melyek az életésélyeiket növelik, vannak csoportok, ahol az életésélyek stagnálnak, s bizonyára vannak olyan csoportok, akik a kapcsolati rendszerüknek köszönhetően a lecsúszás áldozatai lehetnek. Azaz a társadalmi egyenlőtlenségek kialakulásban a közösségek alakító tényezői s azok evolúciós és genetikai háttere meghatározóak. (CSÁNYI 2003)

A szocialitás megnyilvánulása révén kialakuló embercsoportokat az is megkülönbözteti állati rokonaiktól – ez is lényeges fajspecifikus különbség –, hogy az embercsoportoknak saját csoportidentitásuk, csoportindividualitásuk van. A kialakult embercsoportok mindent megtesznek, hogy magukat másoktól megkülönböztessék. Erre szolgálnak a legkülönbözőbb látható je-

lek: hajviselet, testi díszítések, öltözködés, és a csoport identitását elsősorban meghatározó névadás, valamint különböző csoportszimbólumok használata. A tartós csoportokban speciális szokások, nyelvhasználat, rítusok, sajátos kultúra alakul ki, amely mind arra szolgál, hogy jelölje az adott csoport mint egy önálló entitás, mint egy önálló individuum létét, amelynek fennmaradása bizonyos mértékben független az őt éppen alkotó csoporttagtól. Ez a szociális tulajdonság tette lehetővé a csoportszelekció beindulását annak idején, ez vezetett el a „csoportorganizmus” kialakulásához, és ma is ez a leghatékonyabb tényezője az emberi szocialitásnak.

A csoporthűség tulajdonságának evolúciós megjelenése tette lehetővé a különböző tulajdonságú csoportok egyidejű létezését, tartós fennmaradását és hosszú távú szelekciós megmérettetését, ami a jellegzetes emberi csoportok kialakulásához vezetett. A humánétológia nem azt állítja, hogy az evolúció során valamiféle ideális csoportszerkezet vagy társadalmi formáció kialakítása érdekében jelentek meg új genetikai mechanizmusok. Valószínűleg sokkal általánosabb változásról van szó. Az ember olyan képességhez jutott, amely lehetővé teszi, hogy egyszerű csoportalkotó ideákat elfogadjon és alkalmazzon. Az, hogy ezek az ideák konkrétan milyen csoportszerkezetet hoznak létre, nincs meghatározva. Lehetnek ezek akár káros, maladaptív eszmék is, amelyek a csoportot tönkreteszik, hiszen az elfogadásuk utáni csoportszelekció úgylát azonnal kiselejtezi azokat, amelyek az ember életét több generáció távlatában nem teszik replikálhatóvá. Az ember tulajdonságai úgy alakultak, hogy bármiféle kulturális eszmét képes legyen elfogadni. A csoportok szintjén kialakult szelekciónak, a kulturális szelekciónak éppen ez biztosítja a szükséges variabilitást, ez tette lehetővé, hogy az ember evolúciós története során olyan sokféle csoportformációt kipróbálhatott. Nincsen, nem működik semmiféle magasabb rendű mechanizmus, általános erkölcs, morális érzék, amely az embercsoportokat a káros eszméktől megvédené. Az ember alapjában véve se nem jó, se nem rossz, a kultúrája teszi ezzé vagy azzá, de maga a jó és rossz fogalma is mindig kultúrafüggő.

A Csányi (2003) által megfogalmazott gondolatokat figyelembe véve fontos az újonnan létrejövő csoportok vizsgálata, sajátosságaik feltárása, hiszen ezek a csoportok most vesznek körül minket, s az evolúció jelen pillanatában az embernek kötelessége, hogy elébe menjen annak a törvényszerűségnek, mely kódolva van az általa létrehozott közösség működésében.

Ezért lesz fontos annak feltárása, hogy a közösségek, az IKT eszközökön keresztül létrejövő közösségi hálózatok milyen szabályszerűséggel rendelkeznek.

Mindezeket látva fölvetődik a kérdés, hogy mi a genetikai, biológiai evolúciós alapja az ember estében a hálózatok működtetésének, létrejöttének. Erre a kérdésre több hipotézis végiggondolásával keressük a választ.

Az általános intelligencia hipotézise (Christakis 2010 alapján)

A nagyobb agy lehetővé tette az ember számára a nyelv kialakulását, a gondolkodást s a kognitív funkciók kialakulását. A „társadalmi agy” hipotézisét támogató egyik jeles képviselő Robin Dunbar azt az álláspontot képviselte, hogy a nagyobb társas csoportok létrejötte nagyobb neokortex kialakulását tette szükségessé. A főemlősök agyának mérete és az általuk alkotott csoportok mérete között kereste az összefüggéseket. Számítása szerint az ember esetében ez 150 fő körüli lehet. Ez a Dunbar-szám. (CHRISTAKIS 2010, 274)

Az ehhez a csoporthoz tartozó tagokat felismerjük, stabil koherens kapcsolatot tudunk fenntartani velük. A nyelv teszi lehetővé, hogy ekkora csoportban is tudjunk működni s kapcsolatot tartani.

Az adaptív intelligencia hipotézise (Christakis 2010 alapján)

Bizonyos mentális képességek a környezeti kihívásokra adott válaszként alakulnak ki.

A szociális intelligencia hipotézise (Christakis 2010 alapján)

Másokkal szoros közelségben, állandó együttműködésben vagyunk, azaz komplex társadalmi környezetben élünk, ami maga a szociális hálózat működését eredményezi. Az ember „ultraszociális” lény, így képes a társas környezethez alkalmazkodni s szociális hálózatot kialakítani, benne működni.

A kulturális intelligencia hipotézise (Christakis 2010 alapján)

A magasabb szintű kognitív funkciók a társas készségek egész komplexumán alapulnak.

Az IKT eszközökről folytatott diskurzusban elhangzik, hogy az emberek interakciókat folytathatnak olyan személyekkel, akik távoli országokban élnek, akikkel egyébként nem léphetnek kapcsolatba. A telefon, az internet mindezt lehetővé teszi. Azonban a technológiai eszközök fejlődése és elterjedése magával vonhatja az interakciók és a helyi közösségek megváltozását is. Az elektronikus kapcsolatok azonban erősíthetik a szomszédsági kapcsolatokat, ahogyan ezt bizonyították Keith Hampton és Barry Wellman (idézi CHRISTAKIS 2010, 296–297) megfigyelései.

Az új technológiai eszközök érzékeltetni tudják az emberrel, hogy mennyire van összekapcsolva vagy éppen elszigetelten a világban. A kapcsolati háló is megváltozik ezen új eszközöknek köszönhetően:

- méretüket tekintve hálózatunk rohamosan nő, így növekszik azoknak a száma, akikkel kapcsolatba léphetünk;
- a közösségformálás szempontjából jelentősen bővülnek az információmegosztás és a közös akciók terén előttünk álló lehetőségek;
- a testre szabottság tekintetében jelentősen fokozódik a másokkal létesíthető kapcsolataink specifikus jellege;
- a virtuális jelenlétet illetően egyre több lehetősége van az egyénnek a virtuális identitás felvételére. (CHRISTAKIS 2010, 304)

A közösségi oldalak felhasználói több száz embert is barátként tüntetnek fel, miközben vizsgálatok alátámasztják, hogy például a Facebook felhasználóinak átlagosan 110 barátjuk van. Ez a szám nem esik messze a már hivatkozott Dunbar számtól, mely 150 volt. Ebből a számból átlagban 6,6 személy a „lát-ható”, azaz kép formájában is megjelenik az oldalon, s így nagyon hasonlít az offline életben jellemző közvetlen barátok számára. Tehát hasonlít az offline és online világunk. Az azonban jellemző, hogy a legtöbb embernek vannak online kapcsolatai olyan emberekkel, akiket nem ismernek, nem tudják a telefonszámát, s az utcán sem ismerik fel őket. Ugyan akkor ezek a kapcsolatok akkor is megmaradnak, ha érdektelenné válnak. Nem lesz intenzív a fenntartott kapcsolat, rövidebb aktivitási hullámok jellemzik ezen kapcsolatokat, s az is, hogy bár a kapcsolat intenzitása csökken, de folyamatos a nyomon követés, hogy hogyan alakul a sorsuk, hiszen a közösségi oldalon ez látszik.

Közösségi hálózatunk önálló étellel rendelkezik. Növekedik, változik, fennmarad vagy éppen megszűnik. A kapcsolati háló egyfajta emberi szuperorganizmus, melyben az egész többre képes, mint a részek önmagukban. Azonban az eltérő szociális hálózatok eltérő javakkal is rendelkeznek. A hálózatok vizsgálata során az is a középpontba került, hogy az emberek társadalmi helyzetét a kapcsolataik határozzák meg. A „pozicionális egyenlőtlenségek” okát nem abban kell keresni, hogy kik vagyunk, hanem abban, hogy kikkel állunk kapcsolatban. (CHRISTAKIS 2010, 333)

A kapcsolati hálók által megteremtett közjavak tekintetében is eltérések vannak a hálózatok között, s az egyének eltérő módon és eséllyel jutnak hozzá a hálózatokban rejlő közjavakhoz. A pozicionális egyenlőtlenség esélyegyenlőtlenséget teremt, és tovább erősíti a más okokból fennálló egyenlőtlenségeket. Felmerül egy új megközelítés és gondolat is, mely kitágítja a segítői tevékenységet. Az oktatási, egészségügyi és jövedelmi különbségek vizsgálatakor foglalkozni kell ezen személyek kapcsolati hálójával is a segítségnyújtás során.

A hálózatok, közösségi kapcsolatok létrejötte mögött rejlő biológiai és evolúciós alapok után nézzük meg a hálózatok szerveződési sajátosságait.

A közösségi hálózatok sajátosságai

Az IKT eszközök elterjedésével s a számítógép által biztosított lehetőségek megjelenésével új kapcsolódási lehetőségek jelentek meg az ember számára. Amíg az offline térben az egyén meghatározhatta azt, hogy kivel tart kapcsolatot, s annak tudatában is volt, addig az internet világának köszönhetően nem mindig lehetünk biztosak abban, hogy kivel vagyunk kapcsolatban, sőt sokszor bizonytalan az is, hogy valóban azzal vagyunk-e kapcsolatban, akit a másik oldalon feltételezünk. Az online térben nem mindig van lehetőség a megbizonyosodásra a tekintetben, hogy ki van a vonal másik végén, amikor chatelünk, amikor csatlakozunk egy közösségi fórumhoz, vagy akár fennállhat ez akkor is, amikor egy ismeretlen számon keresünk valakit, akit vel még soha nem találkoztunk. Használjuk az infokommunikációs eszközöket, s közben észrevétlenül egy olyan bizalom alakult ki bennünk, melynek már nem alapja a vizuális megerősítés. A hitünk, a látáson kívüli más érzékelésünk által biztosított jelek vétele során – melyek megváltoznak a kábelek

és átjátszó állomások közvetítésének köszönhetően – ritkán fordul meg a fejünkben, hogy vajon tényleg azzal tartok éppen kapcsolatot, osztok meg információt, kérem a segítségét vagy szolgáltatását, akivel akartam.

Jelen világunkban új formája jelent meg az információszerzésnek, a kapcsolattartásnak, de mondhatjuk nyugodtan, hogy a szórakozásnak és az ügyintézésnek is. Különböző hálózatoknak leszünk a részesei akár a telefonunk által, akár az internet által vagy éppen a közösségi oldalaink által. Ezeknek a hálózatoknak vannak törvényszerűségei? Véletlenszerűen működnek ezek a hálózatok, vagy nagyon is tudatos erők és meghatározott jelenségek jellemzik? Befolyásolják az életünket a telefonunkban tárolt számok által létrejött hálózatok? A Facebook vagy más közösségi oldalunk kapcsolatainak köszönhetően létrejött hálózat befolyással van bárhogyan az életünkre? Ezek azok a kérdések, melyek a később bemutatott kutatásunk számára is fontos megválaszolandó kérdésként merülnek fel. Ezért fordulunk azokhoz a szerzőkhöz, akik a hálózatok jelenségeinek leírásával foglalkoztak. Ezen szabályszerűségek ismeretében talán közelebb juthatunk ahhoz is, hogy az egyén tőkekonverziós folyamataira milyen hatást gyakorolnak azok a virtuális közösségek, melyeknek az IKT eszközöknek köszönhetően a részesévé válunk.

Matematikai alakzatoktól (gráfok) a közösségi hálózatokig

Rényi Alfréd (1959) és Erdős Pál (1960) a gráfokkal és a hálózatokkal foglalkozó két kiváló tudós volt. Azt mondták, ha a véletlenül fellelhető pontokat éllel kötjük össze, s egy idő után minden pontra egy él jut, minőségi változás jön létre. Az éleken haladva minden pont elérhetővé válik, azaz ha ezt levetítjük a társas szerveződésekre, mindannyian egy nagy hálózat tagjai vagyunk, s az elérhetőségünk az élektől, azaz a kapcsolatoktól függ. Azonban a kapcsolatainknak köszönhetően nem kell, hogy mindenki-vel közvetlen kapcsolatban legyünk ahhoz, hogy a hálónkban lévő személyek elérjenek minket, vagy hatással legyenek ránk, hiszen a személyek közötti kapcsolatok – ahogy a gráf esetében a pontok közötti él – lehetővé teszik a hálózatban történő kapcsolódásokat, információáramlást és az egymásra hatást is. Nem ismerünk mindenkit a hálózatban, de a kapcsolatokon keresztül bárkihez eljuthatunk. Az így szerveződő, éllel és pontokkal rendelke-

ző szerveződések a matematikában **óriáskomponensnek** nevezik. Mivel az élek számával változás is jelentkezik ezeknél a szerveződésekénél, a fizikában ezt a jelenséget és az „éleknek”, „kapcsolatoknak” köszönhető változást **perkolációnak** (fázisátalakulásnak), a társadalomtudományban pedig **közösségnek** nevezzük.

Persze a matematikai és a fizikából ismert rendszerek sok dologban eltérést mutatnak, a tudósok arra törekedtek, hogy leegyszerűsítve képesek legyenek leírni ezen rendszerek, azaz a hálózatok működését.

Erdős és Rényi kísérletet tett arra, hogy leegyszerűsítve megadják a hálózatok működésének sajátosságait. Azt feltételezték, hogy a gráfokban rejlő, a pontok és élek által létrejövő hálózatok szerveződése véletlenszerű. Amennyiben a hálózatban lévő pontokhoz átlagban kevesebb él, azaz kapcsolat jut, akkor a hálózat tagjai nem képesek egymáson keresztül kapcsolatba kerülni. A természet azonban más törvényszerűséget mutat, s a társas szerveződések is eltérnek a véletlenszerűségtől, hiszen egy személynek kimutathatóan kétszáz és ötezer közötti ismerőse létezik, azaz egy személyhez több kapcsolat is rendelhető. (BARABÁSI 2003, 25)

Rényi Alfréd és Erdős Pál (1959–1960) ezen véletlenszerű hálózatokkal kapcsolatban azt is elmondták, hogy a szabályos hálózatokban minden pontot legalább egy él összeköt egymással. Azonban vannak szabálytalan hálózatok is, ahol lehetséges az, hogy a pontokat nem kötik össze élek. Így a hálózatban lévő pontok, amelyek a társas mezőben embereket jelölnek, az élek pedig kapcsolatokat, működhetnek úgy, hogy valakinek előnyt jelentenek, s valakit hátrányba taszítanak. Azaz lehetséges olyan hálózat, mely segíti az egyének működését és előre jutását, s lehetnek olyan hálózatok is, melyek egyenlőtlenséghez vezetnek. A matematikában meglévő hálózatoktól így juthatunk el a közösségi kapcsolatokkal jellemezhető közösségszerveződésig. Az IKT eszközök segítségével létrejövő társas szerveződések, hálózatok társadalmi egyenlőtlenséget újratermelő vagy azzal ellentétes folyamatokat eredményező sajátosságokat mutatnak. Kutatásunk során ezt vizsgáljuk.

A hálózatok alakulásának véletlenszerűségénél azonban érdemes még egy kicsit elidőzni. Erdős és Rényi gondolatai alapján véletlenszerűen úgy épül fel egy hálózat (gráf), hogy a hálózat pontjaihoz véletlenszerűen rendelünk hozzá éleket, azaz kapcsolatokat más hálózati pontok felé. Ebben az esetben lesznek olyan pontok, melyekhez több, s lesznek olyan pontok, melyekhez

kevesebb kapcsolódást segítő él rendelődik. Ez a szerveződés magában hordozza az egyenlőtlenség lehetőségét, hiszen az a pont a hálózatban, melyhez több él (kapcsolat) is rendelhető, értelemszerűen több kapcsolattal is rendelkezik a hálózat más pontjai felé. Míg a kevesebb éllel, azaz kapcsolattal rendelkező hálózati pontnak kevesebb az esélye a hálózat más pontjaihoz történő kapcsolódásra. Amennyiben ezt átgondoljuk az emberek által létrehozott kapcsolati hálóra is, akkor érdekes következtetéseket vonhatunk le. A véletlenszerűen szerveződő – azaz nem tudatosan, az ember által szervezett vagy a szerveződés során nem tudatosult – társas hálózatok egyenlőtlenséget hordoznak magukban. Egyrészt ez az egyenlőtlenség származhat a kapcsolatok számából, másrészt pedig a hálózatban rejlő kapcsolati lehetőségek tudatos „kihasználásából” egyaránt. Persze Erdős és Rényi (1960) elmélete alapján mondhatjuk, hogy minél nagyobb egy hálózat, annál nagyobb az esélye a minőségi változásnak, azaz a nagyszámú kapcsolatok biztosíthatják azt, hogy minden ponthoz – hálózatba lévő személyhez – nagyjából azonos számú él – kapcsolat – fog tartozni. De vajon az eltérő szociokulturális háttérrel rendelkező emberek ugyanúgy, ugyanolyan tudatossággal használják, építik, működtetik azt a hálózatot, amelyhez a tudatosság különböző szintjein tartoznak?

A véletlen hálózatok elve alapján mondhatjuk azt, hogy ezek a hálózatok nagyon demokratikusak. Ugyanakkor azt is fejtegette a két kutató túl több a hálózatokkal foglalkozó más kutató és kutatócsoport, hogy vajon a természetben előforduló hálózatok véletlenszerű hálózatok-e. Azaz a hálózat kialakulása mögött nincsenek-e olyan erők, motívumok, melyek meghatározzák a hálózat nagyságát, sajátosságait, azaz ezek a hálózatok s így az általunk vizsgált IKT eszközökön keresztül létrejövő hálózatok is nem véletlenszerűek, ottvannak azok a mozgató erők, melyek létrehozzák őket.

A tudományos gondolkodást több mint 40 évig jellemezte az, hogy a természetben lévő hálózatok véletlenszerűség elvén létrejövő hálózatok. Azonban mára már tudjuk, hogy e hálózatok mögött ott vannak azok a rendező elvek, melyek meghatározzák a hálózatok szerveződését.

Pastor–Satorras–Vespignani (2004), valamint Barabási–Oltvai (2004) vizsgálatai azt támasztják alá, hogy a komplex hálózatok olyan alapvető szerkezettel jellemezhetők, melyek egyetemes alapelvek szerint működnek:

- a hálózatot viszonylag kis létszámú csomópont uralja;
- ezek a csomópontok viszonylag erősen kapcsolódnak más csomópontokhoz;
- a csomópontok, „közepontok” nagymértékben befolyásolhatják a hálózat működését (ellenállóvá tehetik véletlen hibákkal szemben, ugyanakkor sebezhetővé teszik összehangolt támadásokkal szemben).

Ahhoz, hogy megértsük az IKT eszközökön keresztül létrejövő hálózatok hatásait a különböző szociokultúrájú egyénekre, tisztáznunk kell, milyen szabályok jellemzik a hálózatokat. Azokat a szerveződéseket, melyek a társas térben jönnek létre.

Hálózatok sajátosságai

A hálózatokkal, azok sajátosságaival és a törvényszerűségek leírásával a természettudományok (matematika) mellett a társadalomtudományok képviselői is foglalkoztak. Az alábbiakban bemutatjuk azokat a jelenségeket, melyeket a szociálpszichológia, a szociológia, a közgazdaságtan képviselői írtak le, s kiválóan használhatók a közösségi hálózatok működésének megértése során.

Stanley Milgram (1967) „Hatlépcsnyi távolság” elmélete

Milgram harvardi professzorként vizsgálatot indított, mert érdekelte, hogy vajon mekkora a két ember közötti távolság. Fő kérdése volt, hogy hány ismeretségi kapcsolaton keresztül lenne összeköthető két véletlen módon kiválasztott személy. Kutatási eredményei meglepőek voltak. Bár ő maga soha nem használta a hatlépcsnyi távolság kifejezést, mégis eredményeinek publikálása után olyan hatást fejtett ki a társadalomra, hogy megihlette a művészeteket, s egy színdarab neve után elterjedt a világban az elmélet elnevezése.

Ezen elmélet azt sugallja, hogy mennyire egyszerű a kapcsolati hálónk használatával elérni a célszemélyt. Ugyanakkor azt is jelenti, hogy jelentőséget tulajdonítunk a kapcsolatoknak.

„19 lépésnyi távolság” elmélete

A hat lépés távolság elmélete megihlette a kutatókat, és azt is megnézték, hogy a webre mint az új elektronikus lét helyszínére is érvényes-e a „kis világ” elmélet, mely a hat lépés távolság elmélete mögött rejlik. A web különböző linkeket tartalmaz, melyek mindegyike egy-egy webcím. A webcímek mögött rejlő információmennyiség felbecsülhetetlen, csakúgy, mint az, hogy mennyi link van jelen pillanatban a weben. Miért lesz fontos ez a számunkra? Nézzünk egy átlagos napot, amikor bemegyünk a munkahelyünkre, a fiatalok iskolába mennek, vagy éppen a hétvégi pihenés során „szörfölnek a neten”. Többször kapcsolódunk a neten egy-egy linkre, s böngésszük az információkat. Amennyiben tudatosan keresgélünk, és szeretnénk tényleg utánajárni az információknak, akkor olyan keresőprogramot használunk, mely célirányosan tölti le a linkeket, melyek mögött azok az információk lesznek, melyek számunkra fontosak. Nem mindig és nem mindannyian létezőnk a webfelületen ilyen tudatossággal. Létezik a kíváncsiság által hajtott webhasználat is, s akkor a linkek által felkínált és érdeklődést kiváltó címek alapján keresgélünk. Mindegy! Ekkor is egy hálózat részesei leszünk. Működtetünk egy hálózatot, miközben fontos, szórakoztató vagy éppen közömbös információkhoz jutunk. A kutatókat az érdekelte, hogy vajon milyen messze van két link mögött rejlő információ, azaz milyen távolságra vannak egymástól a weben lévő dokumentumok. A weben egy információ elektronikus megtalálásához 19 lépés elegendő, még úgy is, hogy a keresőprogramok a webfelület 16%-át fedik le. (LAURENCE-GILES 1998, 1999 idézi BARABÁSI 2003, 38–40)

Természetesen mind a hat lépés távolság elmélete mögött, mind a 19 lépés elmélete mögött nagyfokú tudatosság és az egyén döntése és tájékozottsága áll. A 19 kattintás során egy vezérelvet, egy logikát, vélt tudatosságot követünk, hiszen választanunk kell az újra feltáruló linkek, személyek sokasága közül. Akár információt szeretnénk megtudni, akár személyekhez szeretnénk eljutni. Minél tudatosabb a kapcsolati hálónk használata, annál hatékonyabban vagyunk képesek a benne rejlő lehetőségek kihasználására.

Granovetter (1973) „A gyenge kapcsolatok ereje”

Ganovetter arra volt kíváncsi, hogy az emberek, amikor állást keresnek, kihez fordulnak. Érdekes eredményre jutott! Általában nem a hozzánk közel álló személyek lesznek egy állás betöltésénél vagy megtalálásánál a fontosak, hanem ismerőseink ismerősei, akikkel viszonylag távoli kapcsolatban vagyunk. Ennek a távoli kapcsolatnak az ereje Ganovettert a vízmolekulák közötti gyenge hidrogénkötésre emlékeztette. Ha ezek a gyenge, másodlagos kötések összetartják a vízmolekulákat, akkor a gyenge kapcsolatok szintén hasonlóan fontosak lesznek az ember életében, kapcsolataiban is.

Cikkében „A gyenge kapcsolatok ereje” címmel arra biztat minket (In. Barabási 2003, 49–50), hogy amikor állást keresünk, ne azokhoz az emberekhez forduljunk, akik a kapcsolati rendszerünkben erős kapcsolattal jellemezhetőek, azaz sűrűn találkozunk velük, majdhogynem barátaink, hanem a barátaink barátaihoz, akikkel ritkábban találkozunk, gyengébb a kapcsolatunk. Azon kapcsolatok, melyek erősek a hálózatunkban, már kiaknázottak. Máshogy viszonyulnak hozzánk, információik már ott vannak a hálózatunkban. Akikkel viszont ritkábban tartjuk a kapcsolatot, azok kapcsolati rendszere számunkra új kapcsolatokat és lehetőséget jelenthetnek. A kevésbé ismert, kapcsolati hálónkhoz tartozó és gyenge kapcsolattal jellemezhető ismerőseink erős kapcsolatait számunkra akkor elérhetőek, ha a mi gyenge kapcsolatainkra támaszkodunk, s az ebben rejlő lehetőségeket aknázzuk ki. Ebből is kitűnik, hogy a kapcsolati háló alakulása nem véletlenszerű. A világ, a körülöttünk lévő társadalom rengeteg kapcsolattal bíró kis csoportokból áll – baráti társaságok, munkahelyi közösségek –, melyekben mindenki valamilyen kapcsolatban van a másikkal. Azonban ezeket a társaságokat, közösségeket néhány külső kapcsolat összekapcsolja egymással, így a kis világok összeállnak nagy világokká. Ganovetter azt is mondja, hogy a gyenge kapcsolatok meghatározóak abban a tekintetben, hogy hogyan vagyunk képesek a „mi világunkon kívül” a társadalomban lévő más, sok egyéb világgal kommunikálni.

Vilfrid Pareto 80/20-as szabálya

A természetben, az élő rendszerekre jellemző hálózatokban vannak közép-pontok, melyek akár meg is határozhatják a hálózat működését, így a hálózat tagjainak működését is. Ehhez a felfedezéshez kapcsolódik a Pareto-szabály. Bár Pareto soha nem használta ezt a kifejezést, a közgazdászok terjesztették el. A szabály alapja az a megfigyelés, miszerint a gazdaságban néhány mennyiség a mindenütt jelen lévő haranggörbe helyett hatványfüggvényt követ. Például a jövedelmek hatványfüggvény eloszlásúak, a pénz többségét néhány nagyon gazdag egyén keresi, míg a lakosság nagy része kis összeggel rendelkezik. Tehát a pénznek nagyjából 80%-át a lakosság mintegy 20%-a birtokolja.

A Pareto-szabály a közgazdaságtanban még az alábbiakat jelentette, mely a természetben létrejövő hálózatokra is átültethető:

- a profit 80%-át a dolgozók 20%-a termeli meg;
- a borsó 80%-a a hüvely 20%-ában található;
- a világ gazdaságának 80%-át a vállalatok 20%-a mozgatja;
- a következmények 80%-a az okok 20%-ára vezethető vissza.

Ez a szabály végleg mellőzi a hálózatok esetében a véletlenszerűséget, és egy új jelenséget is bevezet. A hálózatban középpontokról beszélhetünk, melyek meghatározzák a hálózat egészének működését, annak sajátosságait.

A társas szerveződésekben megjelenő kapcsolati háló a fentiek figyelembevételével tehát nem más, mint emberek szervezett összessége, mely kétféle elemet tartalmaz: embereket és az emberek között szerveződő kapcsolatokat. (CHRISTAKIS–FOWLER 2010, 29–36)

A hálózatok „kapcsolatrendszere”, azaz ki hol helyezkedik el benne, a hálózatok sajátossága. Az emberek mindig egy meghatározott helyet foglalnak el az őket körülvevő spontán előforduló és folyamatosan fejlődő kapcsolati hálóban. A spontánul kialakuló hálózatoknak mindig van struktúrája, bonyolultsága, funkciója, lendülete.

Az viszont fontos kérdés, hogy hogyan jönnek létre, milyen szabályszerűséget követnek, és milyen célt szolgálnak ezek a hálózatok. A hálózatok két fontos tulajdonsággal rendelkeznek, melyek a „kapcsolat” és a „terjesztés”. A hálózatban lévő egyének kapcsolódnak egymáshoz, s információkat, sőt még érzelmeket, érzelmi állapotokat is terjeszthetnek.

A kapcsolat által kialakult szerkezetnek és az így kialakult hálózat működésének, azaz a terjesztésnek vannak szabályai:

- Az ember állandóan alakítja, módosítja a kapcsolati hálót.
- Homofília jelensége, azaz tudatosan vagy ösztönösen arra törekszünk, hogy hozzánk hasonlókkal alakítsunk ki kapcsolatokat.
- Hálózatunk felépítése döntéseink eredménye.
- Mi dönthetjük el, hány emberrel kívánunk kapcsolatot létesíteni.
- Befolyásolhatjuk a családtagjaink és barátaink között fennálló kapcsolatrendszer sűrűségét.
- Eldönthetjük, hogy milyen mértékben kívánunk a kapcsolati háló középpontjában lenni.

Kutatások azt is bizonyították, hogy a kapcsolati hálóba tartozó személyek számának is van határa, amit „Dunbar-szám”-nak hív a szakirodalom a felfedezőjéről. (idézi CSÁNYI 2003) Ezek alapján meghatározott az – az agy felépítéséből adódóan –, hogy hány személyt vagyunk képesek bekapcsolni a személyes hálózatunkba, akikkel valamilyen kapcsolatot is fenntartunk. Az így létrejött közösségi hálózat az alábbi sajátosságokkal rendelkezik:

- A kapcsolati hálónkban elfoglalt helyünk hatással van ránk.
- Megjelennek a tranzitív kapcsolatok, azaz barátaink barátai is kerülhetnek barátságba egymással. Így minél több barátunk van, annál kevesebb lépés kell ahhoz, hogy személyeket elérjünk, vagy információkhoz jussunk.
- Fontos, hogy mi áramlik a kapcsolatokon keresztül: „megfertőzés” jelensége, azaz barátaink hatással vannak ránk.
- Hiperdiádikus terjedés jellemzi a kapcsolati hálózatot, ami azt jelenti, hogy a hatások az egyének láncolatán keresztül az egyén kapcsolatain túlnyúlnak.
- A hálózatoknak makroszintű tulajdonságai vannak, azaz új, az egészre jellemző tulajdonságai jelennek meg a hálózatnak, mely a részek közötti kölcsönhatásokra, a közöttük fennálló kapcsolatokra vezethető vissza.

A fentiekből láthatjuk, hogy a hálózati sajátosságoknak köszönhetően kapcsolati hálónk s az így létrejövő közösség fantasztikus lehetőségeket biztosít a tagok számára. Ugyanakkor a kapcsolati hálózatokban jelen van az egyenlőtlenség is. Vajon a társadalom különböző réteghelyzetéből származó egyének kapcsolati hálója ugyanazt az egyenlőtlenséget biztosítja a tagok számára? Hogyan szerveződnek a közösségi kapcsolatok a különböző iskolai végzettséggel, települési típussal, vagyoni helyzettel leírható rétegek esetében? Lehet-e közösséget fejleszteni a kapcsolati háló szerveződési sajátosságainak ismerete nélkül? A tanulmánykötetben ezt követően bemutatjuk a közösségi hálózatokhoz kapcsolódó kutatási eredményeinket.

Felhasznált irodalom:

- Barabási Albert-László – Oltvai Zoltán N. (2004):
Network Biology: Understanding the Cells's Functional Organization
Nature Reviews Genetics. 5, 101–113.
- Barabási Albert-László (2003):
Behálózva. A hálózatok új tudománya. Hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és mit jelent ez a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben
Budapest, Magyar Könyvklub p. 7–9, 16–19, 38–40, 49–50, 80–83, 126–127.
- Barkóczi Balázs (2009):
Mindeneken tool... Közösségi hálózatok és politikai tematizáció az interneten
Budapest, Generáció 2020.
- Báthory Zoltán – Falus Iván (1997):
Pedagógiai Lexikon II. köt.
Budapest, Keraban p. 312–314.
- Bell, Daniel (2001 [1976]):
Az információs társadalom társas keretrendszere
Információs társadalom 1 (1)
- Bollobás Béla (1985):
Random Graphs
Academic, London
- Bourdieu, Pierre. (1997):
Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke
In Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*, Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó, 156–177.
- Brown, Lester R. (1981):
Building a Sustainable Society
Norton, New York
- Caporeal, L. R. – Brewer M. B. (1995):
Hierarchical evolutionary theory: The is an alternative, and it's not creationism
Psychological Inquiry, 6, p. 31–34

- Castells, Manuel (2005):
A hálózati társadalom kialakulása.
Budapest, Gondolat–Infonia.
- Cole, Jeffrey – Robinson, John (2002):
Internet Use And Sociability in the UCLA.
(in: IT&Society, Volume 1, Issue 1, Summer 202–218.)
- Coleman, James S. (1996 [1990]):
Társadalmi tőke.
In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája,*
Budapest: BKE, 99–129.
- Coleman, James S. (1998):
A társadalmi tőke az emberi tőke termelésében.
In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és a kulturális erőforrások szociológiája.*
Budapest: Aula Kiadó, 11–43.
- Coovert, J. Burke, M. (2005):
Leadership and decision-making.
In: Amichai-Hamburger (ed): *The Social Net. Human behavior in cyberspace.*
Oxford University Press, New York.
- Csányi Vilmos (2003):
Az emberi természet. Humánetológia.
Budapest, Vince Kiadó.
- Dunbár, R. (1996):
Grooming gossip, and the evolution of language.
Harvard University Press. London.
- Durkheim, Emile (1986):
A társadalmi munkamegosztásról
Budapest, MTA Szociológiai Kut. Int.
- Fritjof Capra (2007):
Az élet szövődéke
Avicor Kft, Szeged p. 51

- Fuchs, Christian 2003:
The Internet as a Self-Organizing Socio-Technological System
Human Strategies in Complexity Research Paper.
- Fuchs, Christian 2008:
Internet and Society. Social Theory in the Information Age.
Routledge Research in Information Technology and Society Series, Number 8.
New York, Routledge.
- Fukuyama, Francis (1997, 2000):
Bizalom.
Budapest, Európa
- Gergely Attila (Kézirat, év nélkül):
A települési közösség vizsgálatának elméleti keretei az amerikai szociológiában.
p.9, 15, 20, 21, 23, 24, 57, 63
- Giddens, Anthony (1984):
The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration
Berkeley, University of California Press.
- Giddens, Anthony (2000):
Runaway World
London Routledge
- Granovetter, Mark (1991 [1988]):
A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata.
In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*
Budapest: Magyar Közvéleménykutató Intézet
- Hanifan, Lyda J. (1916):
The Rural School Community Center
(in: *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 67: 130–138.)
- Harkai Nóra (2006):
Közösség és közösségi munka.
Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete.
- Heller Ágnes (1970):
A mindennapi élet.
Budapest, Akadémiai Kiadó p. 59, 62, 65, 56, 63

- Henderson, Paul – Thomas N. David (1987):
Skills in Neighbourhood Work
National Institute Social Services Library No. 39.
London, Allen and Unwin, Boston and Sidney
- Hobbes, Thomas (1651):
Leviathan
Budapest, Helikon
- Hofkirchner, Wolfgang (1998):
Emergence and the logic of explanation.
Acta Polytechnica Scandinavica, Mathematics, Computing and
Management in Engineering Series, 91: 23–30.
- Human, Behavior (1976):
The COMMUNITY.
By Editors of TimeLife Books, ed. W.K. Goolrick, Canada p. 176
- Katz, Jon (2003):
Lurking the Lurkers.
<http://slashdot.org/features/98/12/28/1745252.shtml>, 2015. 02. 12.
- Katz, Jon (1997):
The Digital Citizen Wired,
1997/12
- Kling, Rob (1999):
What is Social Informatics and Why Does it Matter?
D-LibMagazine, V. évfolyam, 1. szám.
<http://www.dlib.org/dlib/january99/kling/01kltng.html>, 2015. 03. 01.
- Kollányi Bence – Molnár Szilárd – Székely Levente (2007):
Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom.
Budapest, Education and Culture.
- Kollányi Bence (2009):
Társadalomkép Christian Fuckh Internet és társadalom című könyvében.
http://epa.oszk.hu/01900/01963/00029/pdf/infotars_2009_09_02_092-101.pdf
újra letöltve 2014. augusztus 19. p. 5

- Kraut, Robert – Patterson, Michael – Lundmark, Vicki – Kiesler, Sara – Mukhopadhyay, Tridas – Scherlis, William (1998):
Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being?
 (in: American Psychologist, 53, (9), 1017–1032.)
- Kraut, Robert – Rainie, Lee – Shklovski, Irina (2004):
The Internet and Social Participation: Contrasting Cross-Sectional and Longitudinal Analyses
 (in: Journal of Computer-Mediated Communication 10 (1))
- Leonhard Euler (1736):
Mechanica, sive motus scientia analytice; expasita
 (St Petersburg, in 2 vols. quarto)
- Levine, Peter (2005):
Az internet es a civil társadalom.
 (in: Információs Társadalom, V. évf. 1. szám, 41–60. p. 54)
- Luhmann, Nikolas (2006):
Bevezetés a rendszerelméletbe.
 Társadalomtudományi Könyvtár sorozat. Budapest, Gondolat Kiadó.
- McKenna, K. Y. A., Seidman, L. (2005):
You, me, and we: interpersonal processes in electronic groups.
 In: Amichai-Hamburger (ed): The Social Net. Human behavior in cyberspace.
 Oxford University Press, New York.
- Mérei Ferenc (2006):
Közösségek rejtett hálózata. Szociometriai értelmezés.
 Budapest, Osiris Kiadó p. 34.
- Minar, D. W. – Geer, S. (1969):
The Concept of Community, Chicago, Aldine Neighbourhood Initiatives Foundation's Report.
 Telford, Horsehay House.
- Molnár Szilárd – Kollányi Bence – Székely Levente (2007):
Az információs társadalom
 szerk.: Pintér Róbert: Társadalmi hálózatok, hálózati társadalom. p. 64–81

- Molnár Szilárd (2003/3):
Társadalmi tőke és információs társadalom.
 Szociológiai Szemle p. 112-121
- Némedi Dénes (2006):
A civil társadalom és a társadalomtudományok.
 Megjegyzések Burawoy közszociológiai programjához
 Replika . 54–55. (97–103.)
- Nicholas A. Christakis – James H. Fowler (2010):
Kapcsolatok Hálójában. Mire képesek a közösségi hálózatok és hogyan alakítják a sorsukat.
 Budapest, Typotex. p. 274, 296–297, 304, 333.
- Nie, Norman H. – Hillygus, D. Sunshine – Erbring, Lutz (2003):
Internet Use, Interpersonal Relations and Sociability: A Time Diary Study
 (in: Wellman and Haythornthwaite (eds.): *The Internet in Everyday Life*,
 Blackwell Publishers, Oxford
- Nie, Norman H. – Hillygus, D. Sunshine (2002):
The Impact of Internet Use on Sociability: Time-Diary Findings
 (in: *IT & Society* 1(1):1–20. p. 29–30
- Paolillo, J. (1999):
The Virtual Speech Community: Social Network and Language Variation on IRC.
Journal of Computer-Mediated Communication. 4, 4.
- Papadakis, M. (2003):
Data on Family and the Internet: What Do We Know and How Do We Know It? 121–40.
 In: J. Turow and A. Kavanaugh, eds., *The Wired Homestead.*
 Cambridge, MA: MIT Press.
- Parsons, Talcott (1960):
The Principle Structure of Community: A Sociological View
 In: *Structure and Process in Modern Societies*
 (Glencoe, Ill.: Free Press, 1960) p. 153
- Plant, Raymond (1974):
Community and ideology LondonBoston, Routledge and Kegan Paul, p. 17, 38, 40

- Postmes, T., Spears, R., Sakhel, K., de Groot, D. (2001):
Social Influence in Computer-Mediated Communication: The Effects of Anonymity on Group Behavior.
 Personality and Social Psychology Bulletin, 27 (10). 1243–1254.
- Putnam, R. D. (1993a):
Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy
 Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (1993b):
The Prosperous Community: Social Capital and Public Life
 The American Prospect, 13 (Spring): 35–42.
- Putnam, R. D. (1995):
Bowling Alone: America's Declining Social Capital
 Journal of Democracy, 6 (1): 64–78.
- Putnam, R.D. (2000):
Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community
 New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R. D. (2002):
Bowling together
 The American Prospect, February 2002.
- Rheingold, H. (1993):
The Virtual Community (online) p.5
- Rorty, Richard (1994):
Esetlegesség, irónia és szolidaritás.
 Pécs, 1994, Jelenkor. p. 14, 217
- Rousseau J. J. (1767):
A treatise ont ha social contract.
 Beckett and DeHondt, London
- Sallai Éva (1996):
Tanulható-e a pedagógus mesterség?
 VE Egyetemi Kiadó, Veszprém.
- Scherer, J. (1972):
Contemporary Community: Illusion or Reality?
 London, Tavistock.

- Seligman, Adam B. (1997):
A civil társadalom eszméje
Budapest, Kávé Kiadó. p. 62
- Shih, Clara (2011):
A Facebook kora. Piackutatás, értékesítés és újítás az internetes közösségi hálózatok segítségével
Budapest, Kiskapu.
- Simmel, G (1973):
A nagyváros és a szellemi élet
In: Városszociológia, (Szerk.: Szelényi Iván) Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó
- Somlai Péter (1983):
Gondolatok egy közösség-elmélet viszontagságos történetétől
In Tönnies F.: *Közösség és társadalom*. Utószó. Budapest, Gondolat.
- Stanley Milgram (1967):
„The Small World Problem”
Psychology Today, Vol. 2, 60–67
- Szécsi Gábor (2013):
Nyelv, média, közösség
Budapest, Gondolat
- Szelényi Iván (1973):
Bevezető tanulmány a „Városszociológia” kötethez
Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó p.15, 16
- Tönnies, Ferdinand (1983):
Közösség és társadalom
Budapest, Gondolat Kiadó, p. 329
- Ujhelyi Adrienn (2007):
Digitális generáció
Alkalmazott Pszichológia. (9) 1. 150–160.
- Utasi Ágnes (2000):
Középosztály – Kapcsolatok
Budapest, Új Mandátum. p. 64

- Varga A. Tamás – Vercseg Ilona (2001):
Közösségfejlesztés
Budapest, NKA és Közösségfejlesztők Egyesülete
- Varsányi Erika (1999):
Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméleteiből. (szerk.)
Budapest, Balassi Kiadó
- Vercseg Ilona (1993):
Közösség: Eszme és valóság
Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete p. 15.
- Vercseg Ilona (1993):
A szomszédság, mint a közösségi cselekvés színtere.
Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete (Parola Füzetek)
- Vercseg Ilona (1993):
Közösség – Eszme és valóság.
Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete (Parola Füzetek)
- Wellman, Barry – Guila, (1999):
Net Surfers Dont Ride Alone: Virtual Communities as Communities
in: Smith, M. A. – Kollock, P. (eds.): *Communities in Cyberspace*,
Routledge London
<http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/netsurfers/netsurfers.pdf>
Újra letöltve 2014. július 13.
- Wellman, Barry – Haase, Anabel Quan – Witte, James – Hampton, Keith
(2002):
Növeli, csökkenti vagy kiegészíti az Internet a társadalmi tőkét?
(in: *Információs Társadalom*, II. évf. 1. szám, 5–26. p. 18)
- Wellman, Barry (1988):
The Community Question Re-evaluated.
In M. P. Smith (ed.): *Power, Community and the city. Comparative Urban Research Vol.1.* New Brunswick, Transaction Books. 81–107. p.